

## Елита са маргине

**Сажетак:** Развој друштвене историје, а нарочито развој родних студија последњих деценија увео је жене у истраживање и анализирање ратне прошлости, па се наратив о сећању и поштовању проширио на разне категорије жена које су у ранијој историографији биле невидљиве, обесправљене или су посматране искључиво у контексту виктимолошког дискурса.

Доприноси жена су утицали на промену националне и светске историографије и истовремено оне су извршиле значајан утицај на побољшање укупног друштвеног положаја жена, у политичкој, правној, образовној, културној сфери, на њихов развој у областима науке, спорта, грађанских институција и др.

С аспекта поштовања људских права као цивилизацијске тековине, у елиту (дисфункционалну националну елиту) из времена Првог светског рата спадају оне жене које су, упркос ратних политика влада својих земаља и читавог јавног мњења, покушавале да зауставе ратне сукобе и измире зараћене стране. Њихово херојско држање и пацифистички ангажман били су компатибилни са одбраном земаља у којима су оне живеле, као и поштовањем слободе и људских права људи из других земаља.

---

<sup>1</sup> lela@kg.ac.rs

Један од захтева жена из времена Првог светског рата који се односи на могућност учешћа жена у ратним сукобима на првој линији фронта, у САД и Великој Британији, треба да се оствари до краја 2016. године. Да ли ће улазак жена у један од последњих „бастиона мушке надмоћности“ бити још једна од феминистичких победа или је она контрапродуктивна, с аспекта женских права и друштвеног прогреса, остаје дискутабилно.

**Кључне речи:** Женски доприноси, Први светски рат, Пацифистичке иницијативе, Еманципација

## О елитама и дисфункционалним елитама

*Да ли је елита онај самопроглашени слој богатих, бахатих, силиконизованих, моћних, или је пак елита онај високообразовани слој сваког друштва, који поред врхунске ерудиције има и подразумевајући осећај за правду. Друштвени слој са развијеним и истанчаним моралним нормама, са потребом да се проговори, учини, упозори, каже, па шта кошта, нека кошта...*

(Синиша Ковачевић, драмски писац, 2016)

Под елитом<sup>2</sup> се, у најопштијем смислу, подразумева скуп истакнутих појединаца (или малобројан друштвени слој) који се својим особинама издвајају из већине. Те особине су углавном општеприхваћене у одређеној средини и корелирају са ауторитетом, друштвеном моћи, друштвеним угледом и материјалним богатством, тако да је појам елита уобичајено синоним за владајући слој или привилеговану скупину која предводи заједницу људи или има утицај на њу. Међутим, још је класична елитистичка теорија с почетка 20. века, коју су изградили Вилфредо Парето, Геатано Моска и Роберт Михелс (Vilfredo Pareto, Geatano Mosca, Robert Michels) под елитом подразумевала не само активне и друштвено

---

<sup>2</sup> Енглеска реч "elite," прилагођена је од француске *élite*, која потиче од латинског глагола *eligere*, што значи изабрати.

етаблиране људе који доносе важне одлуке у једном друштву, већ и оне који нису у позицији власти, али имају утицај на друштво, захваљујући својим индивидуалним заслугама и особинама. Функционалистички концепт друштвеног система (Талкот Парсонс, Кингсли Дејвис, Вилберт Мур), уводи мериократски елемент у концепт теорије елита, по којем је појединцима омогућено да изузетним напорима, у складу са својим способностима (мереним коефицијентом интелигенције) и стеченим образовањем, достигну водећа места у друштву. Међутим, мериократска начела посустају у друштвима успореног друштвено-економског развоја, изражених друштвених неједнакости и ниског степена социјалне правде и друштвене покретљивости. У данашњем времену свеобухватног утицаја мас-медија на политику, културу, људски живот, мишљење и искуство, медији утичу на стварање елита и истовремено раде у њиховом интересу. Спрега медија и политичке елите постала је одлучујући фактор у формирању вредносних и политичких оријентација грађана.<sup>3</sup>

Елита није, како се у класичним друштвеним теоријама сматрало, стабилан ентитет, самоодржив и константан током времена, већ се она може значајно и брзо променити. Како се друштвени контекст и друштвене вредности временом мењају, тако се мењају и мерила према којима се одређује припадност елити, као и друштвена оцена значаја тих вредности.<sup>4</sup>

---

<sup>3</sup> Када је реч о представљању жена које припадају елити, може се на глобалном нивоу извести закључак да су медији у савременом друштву оптерећени изгледом жене (њеном фризуром, одећом и обућом), као и ефектима који ће имати на изглед других жена. Женама се, без обзира којој елити припадале (политичкој, културној, привредној, спорској, интелектуалној...), експлицитно или имплицитно, замера униформисаност и сексуална непривлачност. На тај начин новинари имају не само моћ да обликују слику жене (лидерке) у јавности, већ носе и потенцијално „мета“ значење.

<sup>4</sup> Као и у јеку колонијалних освајања, тако је и данас, у јеку транзиције и глобализације, у јавном дискурсу све чешће у употреби „компрадорска елита“ и под њом се подразумева онај друштвени слој у земљама транзиције (периферије или полупериферије) који активно

За разлику од европских теоретичара који су прихватили идеју о националној елити која има трајнији карактер, амерички социолози и политиколози под елитом нису сматрали само владајући слој који утврђује националну политику и производи стабилан режим, већ су скренули пажњу на појаву тзв. дисфункционалне националне елите (John Higley, Michael Burton, 1989) која дестабилизује режим и предлаже алтернативе националној политици. Ова алтернативна елита поседује револуционарно-демократске потенцијале, а њени ефекти су нарочито видљиви у рату, јер они не подржавају војне интервенције које увек доносе људске и материјалне губитке и патње, већ настоје да се оне ставе под контролу. Велики број теоретичара који су били учесници ратова, нарочито у Америци (Hari Elmer Varns, C. Hartlei Grattan) и Африци, се залаже за овај ревизионистички приступ.

## Наратив о елитама из прошлости

На данашњем степену развоја науке, неодржив је научни редукционизам, већ се науке развијају кроз мултидисциплинарни и интердисциплинарни приступ. Тако се историјска наука последњих деценија развија у правцу друштвене историје, тесно повезане са политичком, социјалном, економском, културном, интелектуалном историјом које су интегрисане у целину историјског приказа. Развојем наука које се баве прошлосту, као и мењањем идеологија и политичке праксе, мења се и наратив о прошлости, као и однос према елитама из прошлости.<sup>5</sup> Упоредо са мењањем предмета проучавања, мењају се и историјски извори и они се не односе више преваходно на архивску грађу, већ се проширују на уметничке предмете, плакате и разгледнице, предмете из свакодневног живота и сл.

---

учествује у продаји домаћих ресурса, упропашћавању привреде, природних богатстава и културног наслеђа своје земље, колаборирајући с страним интересима крупног или глобалног капитала.

<sup>5</sup> Уосталом, сама идеја ревизије и у другим наукама је прихватљива уколико постоје научни извори и аргументи и обично се јавља сменом генерација.

Друштвене, културне и политичке елите спроводе својеврстан „друштвени инжењеринг“ како би фабриковале и јачале слику о заједничкој прошлости, изградиле осећај заједничког припадања и групне кохезије и легитимисали друштвени поредак и своје место у њему (Дубравка Стојановић, 2013). То је допринело да се у академском дискурсу и публицистици развије међугранска дисциплина „култура сећања“. Међу најважнијим темама у „култури сећања“ на ратну историју, су јавне контроверзе о политичким, културним, друштвеним димензијама рата и комеморативни наратив. Тако је Први светски рат у колективном сећању обележен херојским дискурсом, док је Други светски рат превасходно обележен бруталношћу сукоба и страхотама везаним за геноцид. Али, последње деценије се наратив о сећању на Први светски рат и проучавање значајних личности и догађаја из тог периода проширио на комеморативно обесправљене и невидљиве категорије као што су: ратни дезертери, ратници из некадашњих афричких и азијских колонијалних држава, миротворци и сличне категорије, као и на отварање простора за истраживање историје емоција. Потпомогнуто развојем родних студија, у истраживање и анализирање ратне прошлости не само да се уводе и жене, већ оне постају њен неизоставан део. Наратив о сећању и поштовању проширио се на разне категорије жена које су у ранијој историографији биле невидљиве, обесправљене или су посматране искључиво у контексту виктимолошког дискурса.

У јеку обележавања стогодишњице од почетка Првог светског рата, поједине жене су сврстане у елиту свога времена, али не у контексту проширивања људских (женских) права, већ превасходно у циљу јачања „мушког“ милитаристичког и патриотског наратива. Тако се, захваљујући обележавању актуелног јубилеја, српска јавност упознала са знаменитом Милунком Савић, добитницом највише одликовања међу женама учесницама Првог светског рата и она је сврстана у национални пантеон. У јесен 2013. године Радио-телевизија Србије премијерно је емитовала документарни филм о Милунки Савић - „Милунка Савић – Хероина Великог рата“, и отворена је велика мултимедијална изложба о њеном

животу у Дому војске Србије. Отварању изложбе присуствовала је српска друштвена елита, међу којима су били председник парламента и министар одбране. Убрзо је извршена њена рехабилитација па су, четрдесет година након њене смрти, посмртни остаци Милунке Савић, уз највише војне почести, пренесени у Алеју великана у Београду.

## „Планирана елита“ друге половине 19. века

Елита се у аграрној, сиромашној и неразвијеној Србији с почетка 19. века формирала од малобројних образованих људи<sup>6</sup> који су се, након завршеног школовања у Аустроугарској, Немачкој, Француској, Швајцарској, Енглеској и Русији, на позив просветних власти, вратили у земљу како би радили у новооснованим гимназијама, а потом у Лицеју. Они су учествовали у оснивању научних, културних, уметничких, просветних, привредних институција и подстакнули модернизацијске процесе у земљи. Учествојући у организацији државе, ови представници интелектуалне елите тако су се уједно сврстали и у политичку елиту. Српски државници, иако неписмени или полуписмени, слали су надарене и вредне младе људе на школовање на најбоље светске универзитете, с циљем да их, по повратку, поставе на функције са којих ће учествовати у стварању модерне правне државе. Друштвени слој, образован о трошку државе на угледним европским универзитетима, с циљем да учествују у развоју и модернизацији земље (модернизацији „одозго“) Љубинка Трговчевић назива „планирана елита“: „Од важности је и однос елита, најпре ових владајућих, према образовању и питање њихове заинтересованости да се њихови сународници школују... При посматрању односа државе према образовању важна је и законска регулатива општег права на образовање, што је један од показатеља модерности дате средине. Према овом

---

<sup>6</sup> Високо образовање се могло стећи на Великој школи, основаној у Београду 1863, а састојала се од Филозофског, Техничког и Правног факултета. По завршетку Велике школе, мали број најталентованијих студената добијао је стипендије за студије на угледним европским универзитетима у иностранству.

показатељу Србија друге половине 19. века ставља се скоро у исту равн с развијеним државама, с обзиром да је, на пример, у исто време када је у Француској донет Закон о општем основном образовању (1879—1881), такав закон донет и у Великој Британији (1880), а скоро истовремено и у Србији“ (Трговчевић, 2003: 227). Али, по мишљењу историчарке Дубравке Стојановић (2010), ове елите су представљале „уље на води“ – оне су биле израз тоталитарне демократије, и било да су саме прибегавале популарним мерама, било да су на њих биле присиљене, иако су направиле помаке у модернизацији, оне никада нису прелазиле границу која раздваја модерно друштво од патријархалног.

Питања потребе и могућности школовања женске деце у Србији су током целог 19. века и почетком 20. века наилазила на велики отпор јавности и једног дела елите, и посматрала су се у контексту подривања патријархалног породичног модела и српског традиционалног друштва. Девојкама је од 1870. године било дозвољено ванредно студирање, а прве редовне студенткиње уписане су у Великој школи у периоду 1887-1891. године. Од 1882. године први пут се као државни питомци на студије у иностранство шаљу и девојке, најчешће у Швајцарску, јер је она била међу првим земљама на чијим су универзитетима студирале жене (Трговчевић 2003: 135). Уводи се и државно стипендирање за студирање студенткиња у иностранству, па су после 1882. године девојке чиниле око 5% државних питомаца који су се школовали на швајцарским универзитетима. У Србији је женама одобрено да похађају Филозофски факултет тек 1887. године и пред Први светски рат девојке су чиниле 10% од укупног броја студената Београдског универзитета.<sup>7</sup> Постепено законско отварање могућности образовања за жене створио је читав галиматијас „инхибирајућих системских механизма“ (Благојевић Хјусон, 2015) који су имали за циљ да женама отежају излазак из приватне, породичне сфере, нарочито стицање

---

<sup>7</sup> Високо образоване жене су до 1914. године биле реткост, може се проценити да их је било мање од сто (Трговчевић 2003: 208). Овај број је негде око десетине од укупног броја образованог српског грађанства, али тај број није драстично различит од броја факултетски образованих жена у европским државама тога доба.

виших образовних нивоа и одговарајућу професионалну афирмацију, што је била мушка сфера интереса. Малобројним женама које су, упркос свим друштвеним, породичним и препрекама из окружења, завршавале универзитете и враћале се у Србију како би се бавиле својом професијом, држава то није омогућавала. Прва српска лекарка, Драга Љочић (1855-1926), завршивши студије медицине у Цириху 1879, вратила се у домовину, али, по важећем законодавству, није могла да добије државну службу, нити дозволу за обављање приватне праксе. Након позитивног извештаја стручне комисије формиране за решавање „њеног случаја“, издата јој је дозвола за рад, а 1881. године постала је лекарски помоћник у Државној болници у Београду. Све већи број девојака које су, након Драге Љочић, завршавале медицинске факултете, биле су принуђене да се најпрве баве приватном праксом, услед отежаног добијања државне службе.

Па ипак, то их није спречило да се, избијањем ратова у Србији, одазову позиву на патриотском плану и тиме пркосе патријархалним нормама које су забрањивале женама да учествују у ратовима. Према наводима страних лекара који су учествовали у балканским ратовима, у српској санитетској служби је, по налогу Министарства рата, било ангажовано 20 лекарки. Драга Љочић је, на пример, учествовала у свим ратовима које је Србија водила од 1876. до 1918. године (у два Српско-турска рата, у Српско-бугарском рату, Првом и Другом балканском рату и Првом светском рату), и са српском војском је доживела све страхоте преласка Албаније. Исто тако, др Катарина Јакшић (Глина, 1884 – Београд, 1954) је, завршивши студије медицине у Цириху 1908, тражила од Аустроугарских власти у Сарајеву дозволу да као добровољац дође у Србију и помогне српској војсци у Првом балканском рату. Министарство рата ју је упутило у Резервну војну болницу у Крагујевцу, где је служила током оба балканска рата. Њој се придружила и др Стака Чубриловић (Босанска Градишка, 1885 - Београд, 1975). Након завршене београдске гимназије и студија медицине у Прагу, 1911, она је, уз дозволу аустријских власти у Сарајеву, била распоређена на рад у Резервној војној болници у Крагујевцу (Лазовић, Сујић 2007: 76, 77).

## Пацифисткиње као дисфункционална елита



Иако је Први светски рат обележен масовном мобилизацијом и свеопштим пристанком народа на тотални рат, сачувани су и документи (архивски извори, дневнички записи, аутобиографије жена)<sup>8</sup> који говоре о постојању пацифистичких иницијатива, нарочито међу женама. Пацифистичке иницијативе и антиратне кампање одувек су се повезивале са женама и женским и феминистичким иницијативама и покретима. Нису пронађени документи који би указивали на деловање пацифисткиња током Првог светског рата у Србији, али су се оне организовано испољавале у земљама које су учествовале у рату: Немачкој, Аустро-Угарској, Италији и Енглеској.

Пре избијања Првог светског рата, жене из разних европских земаља, уједињене у Међународни женски савез (ICW, основан 1888. у Вашингтону) отварао је многа питања која су се односила на економска, породична и политичка права жена, а избијањем рата, ICW је у први план своје делатности ставио борбу за мир, помирење међу зараћеним странама и утицај на неутралне земље, посебно Америку, да подрже мировне иницијативе. Међународна алијанса за женско право гласа (IAW) основана 1904. године у Берлину (која је била чланица Међународног женског савеза) је 31. јула 1914. године уручила манифест министарству спољних послова Велике Британије као и страним амбасадама у Лондону, у којем је стајало:

*Ми, жене света, доживљавамо с гнушањем и стрепњом садашњу ситуацију у Европи, која прети да цео континент, чак и цео свет буде захваћен несрећом и страхом рата. У овом ужасном тренутку, у којем судбина Европе зависи од одлука на које жене не могу да утичу, а свесне наше одговорности као мајки људског рода, не можемо то пасивно посматрати и остати по страни. Иако немамо политичку моћ, упућујемо позив владама у својим земљама да се избегне ова, до сада невиђена катастрофа... Ми, жене из 26 земаља... захтевамо да се не одбаци ниједна*

---

<sup>8</sup> Примере дневничких и мемоарских записа жена из периода Првог светског рата дао је Милован Писари у раду: *Прилог историји Првог светског рата из женског угла* (у Зборнику радова са међународне конференције „Архив, медији и култура сећања у Првом светском рату“, Архив Војводине, Нови Сад, 2014, стр. 183-187).

*могућност за помирење или арбитражу које могу да допринесу решавању међународних спорова, чиме би се избегло да се половина цивилизованог света утопи у локвама крви* (Лидингтон, 2002: 309).

Међународни женски савез је формирао Одбор за мировне и међународне односе (Peace and International Relations), који је захтевао оснивање међународне организације за повратак мира. Упркос противљења влада њихових земаља, жене из ове организације су у пролеће 1915. организовале у Хагу конференцију за мир, на којој је, 1 136 делегаткиња из 12 земаља разговарало о потреби закључења мира, артикулисале су своју визију мира засновану на родној равноправности, социјалној правди и међусобној помоћи. Иако већина њих у својим државама није остваривала право гласа, оне су изнеле јасан став о рату као свеопштем злу и „у име жена света представиле (су) свој апел у корист мира“ (Божиновић 1996: 72). Учеснице конференције биле су углавном жене из средње класе, које су већ имале искуства у феминистичкој теорији и пракси. Већина њих финансирала је свој пут и боравак на конференцији сопственим средствима, често се суочавајући са отвореним противљењем чланова породице, припадника „патриотске јавности“ и државних службеника који су одбијали да им издају дозволе за пут у Холандију.

Након четири дана трајања конференције, учеснице су донеле резолуцију од 20 тачака које обухватају практичне предлоге за директне преговоре зараћених страна у циљу окончања рата и основне принципе за постизање трајног мира. У другом сету тачака изнето је право свих народа на самоопредељење, потреба формирања међународног ауторитета са задатком арбитраже у споровима и унапређењу сарадње међу народима. Такође, учеснице конференције су изнеле захтев за прекидом „тајне дипломатије“ која се спроводи „иза затворених врата“ и не подлеже одговорности.

Међу њима биле су мађарице Вилма Глуклих (Vilma Glücklich, 1872-1927), једна од оснивача Међународне женске лиге за мир и слободу (Women's International League for peace and Freedom, 1915) и Розика Швиммер (Rosika "Rózsa" Bédy-Schwimme, 1877-1948), која је 1916. постала председница Међународне женске лиге за мир и слободу. Оне су имале великог утицаја на ширење феминистичких идеја и развијање женског покрета у Војводини.

На Мировној конференцији у Паризу 1919. године ни једна жена, учесница конференције није именована за представника свог народа. Упркос томе, једна група феминисткиња допутовала је на Мировну конференцију како би лобирале за своје захтеве, првенствено за признавање права жена међународним уговором (а не само на националном нивоу), међутим, њихови напори су у том тренутку осујећени. Уродили су плодом за наредне генерације. Из прве организоване Женске мировне мреже из 1915. године, у другој половини 20. века настају нове женске мировне групе и мреже које су биле активне у кампањама против рата у Вијетнаму и против нуклеарног наоружања осамдесетих година. Данас су организације које су наследиле програмску политику Женске мировне мреже (са присутном разликом у приступу и стратегији) активне у педесетак земаља света.



Протест за мир; делегација САД на путу ка Мировној конференцији у Хагу, 1915.

## Пази шта желиш

Основна улога елита је у делотворности одлука које доноси и идеја које изражава и симболизује у окружењу. Зато су њихови представници, без обзира из које сфере потицали, активан политички субјект чије се деловање одражава на читаво друштво. Први светски рат указао је на питања правде и једнакости, у које спада и родна једнакост, а њихове лучоноше биле су и жене. Оне су, захваљујући активностима женских покрета, али и улози коју су оне имале у непосредним ратним сукобима и у

позадини, непосредно по завршетку рата оствариле право гласа: у Великој Британији, Аустрији, Немачкој, Русији, Канади, Пољској (1918. године), а у другим многим земљама значајно су прошириле пукотину у борби за женска права.<sup>9</sup>

Нове улоге које су жене имале током Првог светског рата донеле су и значајне промене у свакодневном животу жена широм света:

Жене су, пре 1915. године, у мањем проценту имале плаћене послове (углавном у текстилној индустрији), али након избијања рата, оне су почеле масовно да се запошљавају, нарочито у војној индустрији. За време трајања рата оне су попуниле око пет милиона радних места широм света која су остала упражњена регрутацијом мушкараца. Широм Европе и у Америци жене су узеле активно учешће у обављању најтежих физичких послова: у Великој Британији радиле су у тешкој војној индустрији, у производњи оружја и муниције, а у многим земљама, укључујући и Србију, преузимају комплетну пољопривредну производњу. То су били најниже плаћени послови, на дну друштвене хијерархије, али су им отварале нове могућности у јавном ангажману. Током рата жене су добијале послове који су раније били незамисливи, на пример, у Великој Британији су добијале послове полицајаца. У почетку су жене у полицијским униформама одржавале ред у хостелима и фабрикама у којима су радиле жене, а касније

---

<sup>9</sup> На насловној страни крагујевачког часописа *Јавно мњење* бр. 7 од 12. марта 1933. објављен је текст Полексије Димитријевић Стошић, под називом „Неколико речи о социјалном положају наше поратне жене“ који говори о економским и социјалним правима које су жене прошириле као резултат пожртвованости у Првом светском рату, а у интересу породице и отаџбине. Она закључује да је захваљујући женском оснаживању, феминистички покрет постао „пуноправна и важна женска организација“ која је развила бројне активности. Даљи развој женских права она види у освајању политичких права: *Са таквом нашом великом женом, а у њеном великом раду, очекујемо дан, када ће она, својим великим радом и својим великим поштењем заузети и оне позиције, на којима су данас само људи, очекујемо дан, када ће се у Народној скупштини и Сенату чути њен глас, а реч узимати као прва и последња, односила се она на питања државне или спољне политике, или пак питања: хуманих, социјалних, просветних или културних потреба наше велике друштвене заједнице.*

су патролирале на јавним површинама. Нова радна места за жене отворана су и у јавном саобраћају где су се оне запошљавале као контролори, хигијеничари, возачи аутобуса. Због запослености жена, јавила се хитна потреба чувања деце, па је, у Великој Британији, Влада обезбедила средства за отварање обданишта (1917. године у Великој Британији радило је више од 100 јаслица). Запослене жене су у том периоду у Србији морале да препусте чување деце родбини или пријатељима, али су деца запослених мајки најчешће била препуштена самима себи.

Женама које су радиле заједно у великим фабрикама, нарочито у војној индустрији, указивано је на значај спорта и рекреације за њихово психо-физичко здравље. Зато су оне почеле да се баве разним спортовима и многе фабрике муниције у Великој Британији су, током рата, имале своје женске фудбалске тимове. Утакмице између женских фудбалских тимова су у Великој Британији биле врло посећене, све до 1921. године када је забрањено женама да учествују у Фудбалској лиги.

Свеопште присуство униформе, као и оне жене које су биле приморане да попуне радна места широм света која су остала упражњена одласком мушкараца на фронт, утицало је на промену у женској модној индустрији. Током Првог светског рата и у годинама после њега, жене су престале да носе накит и раскошну одећу, скратиле су косу и скратиле су сукње, почеле су да носе панталоне<sup>10</sup>, војничке и туника јакне, каишеве. Женска мода постаје практична и уводи се андрогини модни стил.

Од почетка избијања ратних сукоба, жене из земаља захваћеним ратовима, као и из других земаља су, противно јаким патријархалним забранама, настојале да се придруже војсци на фронту. Тако је у Русији, око шест хиљада жена учествовало, као војници, у ратним сукобима током Првог светског рата. Након пада царизма, 1917. године, нова Влада је покренула кампању за општу војну мобилизацију, па је, од појединих жена које су се бориле у мушким војним јединицама, и новопридошлих добровољки, у мају 1917. године формиран први женски батаљон смрти. Истовремено, формиране су и друге волонтерске војне групе које су у своје редове

---

<sup>10</sup> Жене које су до тада носиле панталоне (на пр. радећи у рудницима), покривале су их сукњама.

примале „свакога ко држи до судбине наше домовине“ (генерал Алексеј Брусилов), укључујући и жене.

У другим европским земљама, патријархалне забране су биле јаче, а нарочито у конзервативној Енглеској, непосредно након викторијанског доба (1837-1901). Када су, избијањем највећег међународног ратног сукоба до тада, многе медицински едуковане Британке понудиле своју помоћ ратом захваћеним подручјима, било је скептицизма и отпора у политичком војном врху. Када је 1914. др Елси Инглис понудила да волонтира у ратом захваћеним подручјима, један високи војни чиновник јој је одговорио: „Драга моја госпођо, идите кући, и седите на миру“ (Lepeman, 1993). Исто тако, када се др Кетрин Макфејл обратила Министарству рата с жељом да се пријави у активну службу у британској армији, била је енергично одбијена речима: „Госпођо, добио сам налог да вас обавестим да ангажовање жена лекара у војним снагама за сада не долази у обзир“. Након тога, обратила се Црвеном крсту, али је такође њена пријава била одбијена (Микић, 1998:36). Остаци викторијанске културе и родне идеологије које мушкарцу дају ауторитет над женом, физички, интелектуално и емотивно му инфериорном, оставили су дубоког трага у државном ставу према моралности својих грађана. У складу са тим елементима моћи и контроле, сваки покушај женине самосталности се тумачио као дрскост и изопаченост. Међутим, притисак жена за учешће у војним јединцима био је незауостављив, без обзира што оне нису добијале и политичку моћ (могућности да утичу на друштвене промене и на ток ратних збивања).

Један од захтева појединих жена из времена Првог светског рата који се односи на могућност учешћа жена у ратним сукобима на првој линији фронта, у САД и Великој Британији, судећи по изјави њихових државних функционера, биће испуњен крајем 2016. године. Светски медији су почетком јула 2016. године пренели вест Британског министарства одбране (<http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=257030>):

*Британска војска ће од новембра укинути забрану да жене војници учествују у борбама, чиме ће и женама бити дозвољено да се нађу на првој линији фронта, саопштило је британско Министарство одбране.*

*Министарство је објавило да је одлука донета на основу лекарске процена психичке и физичке способности жена да учествују у борбама, преноси Ројтерс.*

*Премијер Дејвид Камерон је поздравио ову одлуку и затражио што бржу реализацију.*

*"Битно је да наше оружане снаге буду светске класе и да одражавају друштво у ком живимо", рекао је Камерон у данашњем саопштењу.*

*"Укидање ове забране је велики напредак који ће оружаним снагама омогућити да искористе све таленте и дозволити женама да обављају све војне дужности", рекао је Камерон.*

*Одлука долази након што су САД у децембру најавиле сличну одлуку, преноси Ројтерс.*

*Жене војници, које учествују у директним сукобима, већ служе у канадској и израелској војсци док је Индија у јуну регрутовала прве жене војне пилоте.*

*Жене војници у Британији ће у почетку ући у тенковске и оклопне пукове на линијама фронта а у наредне три године ће постепено улазити и у све остале одреде.*

Женски феминистички покрети и женски активизам у борби за женска политичка, социјална и економска права кроз историју, били су повезани са антимилитаристичком агитацијом и пацифистичким идејама, одн. кампања за женска права увек је ишла упоредо са антиратном кампањом. Заједничка је фундаментална основа пацифистичких идеја и феминизма која се темељи на борби против укоренење моћи и привилегија у чијој је позадини идеологија силе и доминације (доминације међу половима, унутар нације/државе, која се артикулише и путем механизма међународне доминације), као и против издвајања за војни буџет.

Током 20. века жене широм света су, захваљујући напорној, упорној и дуготрајној борби, постигле значајна достигнућа на плану женске равноправности, али је у међународној политици глас феминисткиња/пацифисткиња остао миноран, а њихов пут ка интернационализму, ка креирању глобалне заједнице засноване на узајамном поштовању, једнакости и солидарности има све више препрека. Савет безбедности Уједињених нација усвојио је 31. октобра 2000. године резолуцију 1325 „Жене, мир и безбедност“, која је једна од најважнијих резолуција светске организације у области мира и безбедносне политике. Ова резолуција наглашава последице оружаних сукоба на жене и девојке и важност улоге жена у решавању сукоба, изградњи мира и

постконфликтном опоравку земље. Међутим, последњих година развијају се ратне тенденције које су антихумане и антикултурне у својој суштини, издвајања за војску и наоружање у свим земљама су у порасту, а истовремено се шири хиперемоционализација и банална патриотизација јавног дискурса, нарочито након терористичког напада на САД 11. септембра 2001.

Уместо да се пацифистички дискурс женских покрета уткао у политички дискурс нације, у данашњем времену на глобалном нивоу преовлађују супротне тенденције. Оне су повезане са исцрпљеношћу утопијских енергија, кризом нововековне утопије, са урушавањем идеја о изградњи бољег, праведнијег друштва. Феминистичке парадигме поштовања људских права, једнакости и солидарности као да губе на својој локалној/регионалној/глобалној релевантности, а мир, у времену које балансира на ивици глобалних ратних сукоба, постао је револуционарнији концепт од рата. Да ли ће улазак жена у један од последњих „бастиона мушке надмоћности“ бити још једна од феминистичких победа или је она контрапродуктивна, с аспекта женских права и друштвеног прогреса, остаје дискутабилно.

## Elite from the margins

**Keywords:** Women's contributions, the First World War, Pacifist initiatives, Emancipation

**Abstract:** Development of social history, and especially development of gender studies in the last decades introduced women into research and analysing of war history, and so the narrative about remembrance and respect expanded into various categories of women who, in the early history of historiography, had been invisible, disempowered and viewed exclusively in the context of victimology discourse.

During World War I, it is estimated that more than five million women across the world invested their personal resources (intellectual, physical, psychological, moral) and thus the impact on overall social development and they are the



initiators of social change, emancipation and modernization (women who have actively participated in military operations, treating the wounded and providing logistic support to the military, as well as those that have filled vacancies in military and other industries, agriculture, transport, and other service industries). Their contributions have influenced the change in the national and world historiography and silmuteniously had an important effect on improving the general social status of women, in the political, legal, educational and cultural area. They also contributed to development of science, sports, civil institutions etc.

From the aspect of respecting human rights as well as the legacy of a civilization, the elite (the dysfunctional national elite) from the First World War era consisted of women who, in spite of the pro-war policies of their own countries and the whole public, were trying to put a stop to wars and reconcile the belligerent sides. Their heroic attitude and their pacifistic engagement were compatible with the defense of the countries they lived in, as well as with the respecting of the freedom and human rights of the people from other countries.

One of the requests made by some of the women from the First World War, which refers to the possibility of women's participation in frontlines of war, will have been accomplished in The USA and in Great Britain by the end of 2016, judging by the statements of the countries' state officials. Will the entry of women into one of the last remaining "bastions of male superiority" be one of the feminist victories or is it counterproductive, from the aspects of women's rights and social progress, remains debatable.

### **Литература:**

Благојевић Хјусон, Марина: *Сутра је било јуче: прилог друштвеној историји жена у другој половини 20. века у Југославији*, Завод за равноправност полова, Нови Сад, 2015.

Божиновић, Неда: *Женско питање у Србији у 19. и 20. веку*, „Деведесетчетврта“, „Жене у црном“, Београд, 1996.

Вујошевић, Лела: *Сукоб између слободе и тираније*, у Зборнику радова са међународне конференције „Архив, медији и култура сећања у Првом светском рату“, Архив Војводине, Нови Сад, 2014.

Лидингтон, Цил: *Рађање женског мировног покрета*, Женска мировна политика, прир. Сташа Зајовић, „Жене у црном“, Београд, 2002

Микић, Желимир: *Увек ваша, Живот и дело др Кетрин Макфејл*, Матица Српска, Нови Сад, 1998.

Pisarrì, Milovan: *Prilog istoriji Prvog svetskog rata iz ženskog ugla*, у Зборнику радова са међународне конференције „Архив, медији и култура сећања у Првом светском рату“, Архив Војводине, Нови Sad, 2014.

Стојановић, Дубравка: *Сећање против историје. Уџбеници историје као глобални проблем*, Београдски историјски гласник IV/2013. Филозофски факултет, Универзитета у Београду

Стојановић, Дубравка: *Уље на води – огледи из историје садашњости Србије*, Пешчаник, Београд, 2010.

Трговчевић. Љубинка: *Планирана елита – о студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку*, Историјски институт САНУ и Службени гласник, 2003.

Hammond, Andrew: *Memoirs of conflict: British women travellers in the Balkans*, 2010.

Интернет извори:

<http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?izb=257030> (преузето 8. јуна 2016)

[http://svetinjebraniceva.rs/index.php?option=com\\_content&view=article&id=2628:2016-03-12-15-33-48&catid=38:2010-12-14-18-00-48&Itemid=59](http://svetinjebraniceva.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=2628:2016-03-12-15-33-48&catid=38:2010-12-14-18-00-48&Itemid=59)  
(преузето: 12. март 2016)

<http://www.historytoday.com/helen-mccarthy/pacifism-and-feminism-great-war>

<http://www.iwm.org.uk/history/12-things-you-didnt-know-about-women-in-the-first-world-war>